

Kennemerduinen

woorden **Manon Laterveer-de Beer** beelden **Bianca van Houten**

Losgemaakt door de wind, verstoven in de tijd en verdwaald over de vlakte. Zandkorrels van de Kennemerduinen veranderen voortdurend het aanzien van de kust. Tussen IJmuiden en Zandvoort strekt zich een uniek natuurgebied uit, onderdeel van Nationaal Park Zuid-Kennemerland. In 2012 en 2013 werden hier op vijf plekken sleuven gegraven in de eerste duinenrij die het achterland scheidt van de zee. De zeereep veranderde van een starre barrière in een toegangspoort voor stuivend zand. Elke stap die je hier zet, voelt anders aan. Een stevige tred op het harde zand dat al een tijdje ligt. Wegschuivend op zandkorrels die in de dynamische duinen van de Noordwest Natuurkern nog maar net komen kijken. Als je stilstaat in de wind, hoor je de zandtong – die zich tergend traag een weg landinwaarts baant – een wonderlijk verhaal vertellen.

Het verhaal begint zodra je bij Bloemendaal aan Zee de strandopgang aan de Parnassiaweg kiest. Een slingerend klinkerpad voert je langs een plantengroei van duindoorn en bruine spriet helmgras naar een plek waar je plotseling herinnert hoe duinen er oorspronkelijk uitzagen. Een gat van zo'n honderd meter breed in de zeereep, gunt een blik op de achterliggende zee. Uitgegraven tot een diepte van zo'n negen meter boven NAP, zal het zilte nat zelfs bij springtij het achterland niet via dit gat bedreigen. Dwars door het buitenste duin kronkelt een grillige zandtong naar binnen. Om ons heen een verzameling aan sculpturen van stroken opeengestapelde laagjes, uitgesleten door de wind. Afgewisseld met zandheuveltjes, bijgehouden door frisgroen helmgras en omzoomd door kale glooiingen als in een woestijn. Geen dag ziet dit landschap er hetzelfde uit. Verandering is de enige constante in het leven van de dynamische duinen, hier aan het werk zonder dat een mensenhand eraan te pas komt. Nieuwe duinen veroveren langzaam het achterland. Het is een verjongingskuur van de omgeving die zijn gelijke niet kent.

Met het zand wordt het 'goud' aangevoerd waar de bijzondere flora en fauna van de Kennemerduinen zo'n behoefte aan hebben: kalk. Dankzij zeestromingen staat juist dit deel van de Nederlandse kust bekend om het kalkrijke zand. De kalk is afkomstig van schelpresten, die door de schurende werking van zee en wind zijn verpulverd. De zee stuwt het kalkzand op en brengt het aan land. De wind blaast het verder en de zwaartekracht doet de rest. Als je goed kijkt zie je piepkleine witte stukjes schelp tussen het zand liggen, als sterren aan een gele hemel. Kalkrijk zand is een onmisbare voedingsbodem voor bijvoorbeeld *parnassia*: een laagblijvend kruid met witte bloemetjes die in hun eentje op een fragiel stengeltje bloeien. Een fascinerende gedachte dat het bestaan van dit plantje – kenmerkend voor natte duinvalleien – onlosmakelijk is verbonden met zeeschelpen.

Zodra je oog naar het zand onder je voeten wordt getrokken, zie je ineens veel meer. Niet alleen fragmenten, maar ook hele schelpen liggen dankzij zuidwesterstormen een behoorlijk stuk landinwaarts. Een mesheft en zelfs het massieve slakkenhuis van een wulk hebben hier hun laatste rustplaats gevonden. En wat ligt daar? Het lijkt een prehistorisch fossiel of een merkwaardige steen, bepoederd met een dun laagje fijn zand. Eromheen ronde pootafdrukken, die ons op het juiste spoor zetten. Het zijn de uitgedroogde uitwerpselen van een konikpaard. Een grote grazer die hier samen met Schotse hooglanders en shetlanders de plantengroei in toom houdt. Een maatregel waarmee in 2004 werd begonnen, voorafgaand aan het aanleggen van de windsleuven. Minder gedurfd, maar hoognodig omdat de oorspronkelijke grazers van het gebied – konijnen – in enorme aantallen waren afgenomen.

Met hun fijnzinnige graasgedrag staan konijnen bekend als dé tuinmannen van het duingebied. Een blaadje hier, een sprietje daar. Al knabbelend zorgen de knaagdieren ervoor dat het zand voldoende open blijft zodat de duinen kunnen blijven bewegen. Dat natuurlijke proces duurde tot halverwege de vorige eeuw, toen de dodelijke ziekte myxomatose haar intrede deed. Gevolgd door VHS, een even fataal virus voor konijnen. Overal in het land werd de konijnenpopulatie aanzienlijk uitgedund. Een slechte timing, aangezien de plantengroei intussen bijzonder profiteerde van de toegenomen industrie en het verkeer. Luchtvervuiling bracht bemesting met stikstof via regen in de grond. Een goede voeding voor planten, die nauwelijks meer werden begraasd. Het gele zand verdween onder het groen. De vegetatie deed het prima op het kalkrijke zand. Maar nieuwe kalk werd niet aangevoerd, aangezien het zand niet meer kon stuiven. De kalk raakte op en de plantengroei verzuigde. Er was geen plek meer voor kleine plantjes om te ontkiemen en de diversiteit in stand te houden. Hoewel de duinen nog steeds mooi waren, verloren ze hun gevarieerdheid. De natuurwaarden stonden op het punt te verdwijnen.

Intussen behoren de Kennemerduinen tot beschermde natuur. Om vergelijkbare plekken te vinden moet je ver reizen: naar Polen, Wit-Rusland of zelfs Nieuw-Zeeland. Daar zijn dynamische duingebieden, nog nooit door mensenhanden beroerd. Nederlandse natuurbeheerders laten zien niet terug te deinzen voor een gewaagde ingreep om de Kennemerduinen hun bewegingsvrijheid terug te geven. Tien jaar lang werden er studies verricht, proeven uitgevoerd en werd er draagkracht gecreëerd om het zand uit de sleuven af te graven, dat onder meer werd gebruikt om er drie ecoducten mee aan te leggen. Natuurlijk hadden omwonenden tijd nodig om in te zien dat deze plek in het Nationaal Park bij uitstek geschikt is om de zeereep op doordachte wijze af te graven. Nergens anders bestaan zulke brede duinen, met de zee op veilige afstand. Gemeten vanaf het strand, liggen de bossen van de binnenduintrand maar liefst vijf kilometer verderop.

We ploegen verder door het zand, naar de top van een kaal duin. Niets wijst erop dat je op deze plek zo'n vijf jaar geleden door een groene duinvallei liep, met een poeltje glinsterend in het zonlicht. Een windvlaag werpt een sluier van fijn zand over de grond, die zich haastig voortbeweegt totdat een luwte is gevonden. Het zand schuurt langs je blote huid onder de zomerzon. Tussen je kiezen knarsen minuscule stukjes afgesleten oergebergte van heel ver weg, nadat je met open mond het natuurschoon op je hebt laten inwerken.

Landinwaarts tekenen zich zandplekken af tegen het groen. Het zijn paraboolduinen die aan de binnenkant, tot op het kale zand, zijn ontdaan van hun begroeiing. De wind die door de sleuf binnendringt, pakt zand van de hellingen op en legt het als een dun poederlaagje aan de achterkant neer. Precies waardoor de kalkminnende plantjes die daar groeien, kunnen floreren. De snelheid waarmee de Kennemerduinen zich na aanleg van de windsleuven herstellen, overtreft alle verwachtingen. En dat geeft hoop. Zodra de natuur het juiste duwtje in de rug krijgt, weet ze zich buitengewoon goed te herpakken.

Met het instuivend zand worden de valleibodems en de luwe gedeeltes van de duinen beetje bij beetje hoger. In welke mate dit gebeurt, is afhankelijk van de locatie. Dichtbij de sleuven en zandtongen kan het relatief snel gaan. In de binnenduinrand misschien slechts met enkele millimeters per jaar. Het omhoog kruipende duinlandschap is een soort reddingsboei voor dit natuurgebied. Een stijgende zeespiegel betekent dat de laaggelegen natte duinvalleien onderlopen. Bijzondere leefgemeenschappen zouden verdwijnen. Maar met het langzaam ophogende zand krijgen plantjes de kans mee naar boven te groeien. Het rijzende zoute grondwater tilt de daarop drijvende zoetwaterbel die de plantjes nodig hebben ook mee omhoog. Behalve dat de verjonging van de duinen zorgt voor herstel van de natuurlijke situatie, maakt het de omgeving klimaatbestendig.

Hoe nieuw de komst van wandelende duinen in de Noordwest Natuurkern is, bewijzen de verkeersborden langs het fietspad die waterleidingbedrijf PWN als beheerder van het gebied met gevoel voor humor heeft laten ontwerpen. Een fietser ploegt met moeite door een 'overstekende' berg zand die het fietspad blokkeert. De fietsroute stamt uit de tijd dat het duinzand nog door de vegetatie werd beteugeld. Nu de windsleuven zijn gegraven, is de situatie drastisch veranderd. Jaarlijks worden dichtbij zee duizenden kubieke meters zand ingestoven. 's Zomers maken bulldozers wekelijks het fietspad zandvrij. In de winter mag het zand gewoon blijven liggen.

De ruige natuur nodigt uit om rond te struinen, maar alleen de meest zuidelijke sleuf mag je verkennen. De andere sleuven en het aanpalend duin zijn rustgebied voor plant en dier. Een van die dieren is de wijngaardslak, een landslak woonachtig in een slakkenhuis zo groot als een golfbal en waarvoor veel kalk nodig is. Een leeg exemplaar nodigt uit om opgeraapt te worden en de jaarringen van de gebleekte schelp te tellen. Het zijn er minstens tien. Verderop het duin wuiven pollen helmgras in het ritme van de wind. In tegenstelling tot het schrale helmgras in de oude duinen, zien de planten tussen het vers opgestoven zand er levenslustig uit. Een jaarlijkse dosis van zo'n anderhalve meter zand doet ze goed. Alleen onder zulke dynamische omstandigheden maken de planten nieuwe loten.

Behalve helmgras is ook de kruipwilg een vastlegger van zand. De takjes steken enkele tientallen centimeters boven de grond uit en dragen frisgroene blaadjes. Ook duindoorn groeit hier veel, een typische struik van kalkrijke duinen. Waar het stuivende zand nog niet is gekomen, ziet de duindoorn er bij gebrek aan kalk verouderd en schraal uit. Tussen het rulle zand dat verderop recent is neergelegd, laten jonge twijgen zien hoe veerkrachtig ze zijn zodra wordt voldaan aan hun eisen. Het zijn deze rafelrandjes langs het kale zand, waar je allerlei leven treft. Zandhagedissen, zandloopkevers en graafbijen horen er thuis. Boven de duinen verheft een boomleeuwerik zich als een stipje in de lucht om al dat moois te bezingen.

Manon Laterveer—de Beer is bioloog, freelance tekstschrijver en inhoudsontwikkelaar voor tentoonstellingen. Met haar bureau Blue Imprint beweegt zij zich in het werkveld van natuurorganisaties, onderzoeksinstituten en musea.

